

PAULI SAUKKONEN:

PIIRTEITÄ RAUDUN MURTEESTA

Raudun murre kuuluu ns. kaakkoismurteisiin, joiden aluetta on vanha Karjalan kannas. Nämä kannakselaismurteet - tai mitä nimitystä niistä käytettäneenkin - eivät kuitenkaan muodosta joka kohdaltaan yhtenäistä murteistoa, vaan eri pitäjien puheentavan välillä saattaa olla melkoisiakin eroja. Tämä kirjavuus johtuu perimmältään kirjavasta historiasta. Seudun väestö joutui vuosisatojen ajan kärsimään Ruotsin ja Venäjän välillä käydyistä sodista. Ensimmäisen merkittävän murroskohdan muodostaa vuosi 1323, jolloin Pähkinäsaaren rauhanteossa Karjalan kannas jaettiin pituussuunnassa kahtia. Laatokan puoleinen kaista ja mm. Raudun tienoot joutuivat Venäjälle lähes kolmeksi sadaksi vuodeksi. Raja kulki juuri Raudun vieritse, niin että läntiset naapurit jäivät muun Suomen puolelle. On ymmärrettävää, että tällöin rajan eri puolilla olevien asukkaiden murrekin pääsi kehittymään eri suuntiin, ja tältä ajalta on luultavasti peräisin osa niistä eroavuuksista, joita on selvästi havaittavissa Raudun ja sen läntisten naapuripitäjien Valkjärven ja Kivennavan murteiden välillä. Läntisen Kannaksen puheentapa pysyi lähempänä muun Suomen murteita, kun taas Laatokan rantamilla 1600-luvulle tultaessa puhuttiin luultavasti samaan tapaan kuin Vienan Karjalassa. Kun sitten v. 1617 solmitussa Stolbovan rauhassa itäinen Kannas liitettiin muuhun Suomeen, alkoi täältä siirtyä väestöä, josta oli tullut kreikkalaiskatolista, Venäjälle Tverin lääniin. Nämä Tverin karjalaiset, joissa on siis Raudun tienoonkin entisten asukkaiden jälkeläisiä, puhuvat samankaltaista murretta kuin Vienan karjalaiset. Tyhjentyneille asuinsijoille muutti kansaa Länsi-Kannakselta ja Savosta. Tästä oli tietenkin seurauksena suuri murteiden murros ja sekaantuminen, ja niinpä Raudunkin murteesta on löydettävissä monenlaisia kerrostumia, mm. savolaisuuksia. Jos halutaan Raudun murre liittää hieman suurempaan yhtenäiseen alamurteistoon, niin se on liitettävissä läheisimmin juuri Laatokan rannikkoalueen pitäjien, Metsäpirtin, Sakkolan, Pyhäjärven, Räisälän ja Käkisalmen murteisiin, joita kaikkia voisi sopivimmin nimittää apul. prof. Veikko Ruoppilan mukaan yhteisesti Ala-Vuoksen murteiksi.

Raudun murrepiirteiden suppean tarkastelun pohjaksi esitettäköön muutamia lyhyitä katkelmia vanhasta vuosisadan vaihteesta vallinneesta kielenkäytöstä. Tällä hetkellä rautulaisten siirtolaisten murre on jo suuresti kalvennut ja muuttunut. Enää tapaa vain harvoja vanhuksia, joiden puhe on puhdasta rautua. Seuraavassa on erään heistä, Raudunkylässä v. 1879 syntyneen ja siellä eläneen emäntä Katri Pusan Joroisten Järvikylässä v. 1959 magnetofoniin esittämää vapaata kerrontaa. Teksti on kirjoitettu täsmälleen puhutussa muodossa. Pilkut osoittavat puheen taukoa, ja pilkku eräiden kirjainten yläpuolella merkitsee äänten pehmentymistä eli liudentumista, esim. ol' (= olj).

Hiekkamaapelot

Hiekkamatha ne pelot ol'liit. Mut se ko mikält kasvo viljoa siihe tul' hyvä terä siihe hiekkamaha, se terä tul' hyvä, ja ne elot tul'liit hyvvi. Mut ko niitä, voimoa vua niihe pan'ni, kylhä ne kasvoit. Siel ol' mutasuo ni, siel veättii muttoa niil hiekkapeltoloil. Se ol' hyvi lähel meitä semmon'e, enne sannoit sitä Herrasuoks ko ol' herroin aika, ni sit siint sai jokahine, mikä kuulu muttoa siint.

Lehmät kävivät väljämetsillä

Siel ko ol'liit, joka kyläl ol'liit etempeäl siel ne metsäpalstat, no niit ei kukkoa aitont ni sit ne siel käivät, ja ne peäs' sin lik Huuhin kyllä, mänemeä mut, ei ne männiet nii etäs, ne käivät, paimenet ol'liit kans niil, ja sit ne ajjoit lounoal kot'tii niitä, ja iltapuol ol't likempän siit. Siel ol' semmon'e se karjanhoito. Ei siel olt viel monel sitä karjamoata olt teht jot eriksie.

Puiminen päreen valossa

Mie olil lapsen ko käim pärettä pitämäs jo riibes - - - Riihe uunim piäl ol' siel semmon'e rauta ni, siihem pit sit panna pärettä ain ko toine loppu. Ei sitä siihen aikoa olt sitä ... No sit ne alkoit pitteä lamppuloikii mut se päre näytti paremmi ko se palo ko ne pärreitä kettiit ne ol't kuivat, ko se pien lamppu.

Mitä rajan sulkeutuminen vaikutti Raudun maanviljelyyn

Sillo ko eij olt neät heineä niim paljo eik olt kylvyheineä ko ne ol'liit niittyh-, viel, -muan, enimmäksie niittyheineä; sit vast ko tul' se jot ei Pietarist soant ennea tuuvva ni sit vast ihmist käivät sit maita viljelemmeä oikei ja kaik suot kyntämeä, ja tekemeä pelloks ja, ja viljelemmeä, se siihe astikka se muavviljelys eij olt nii hyvä

kunnos. Ko sim Pietarii kuka mitä vei heineä taik vei olkil sielt sai tavaraa toas'. Mut sit ko ei peäst sinne sit se loppu se ni sit ihmist käivät kaik kyntämeä muat tarkkoa, ja viljelemmeä. Sillo eij olt ko miekii olin lapsen ni eihä sillo olt kylvyheineä siel kelleä, muuta ko, ne kasvoit pellokii vua mitä heineä kasvo, ja suoniityl toas' suoheineä siel ja, siel ol' pehkuo ja puuta ja, sit ne kaik ne tul'liit ne, puhistetuks ja tehyks pelloks ja, viljan ja heinän sit kasvoit.

Entisajan vaatetus

No siihe aikoa neät kuottii ja kaik tehtii vuattiet koton. Pellovoasta kasvatettii, pellovoasta se miehillekkii ol', sarkoa ja, ja sit toas' semmos'ta jot rihmaloimet ja villakuttiet jokapäiväs'ii vuatteihe ja, ja alusvuattiet kaik koton, ne kuottii ja tehtii. Eihä sillo, sillo eij olt sitä rahhoa niij ja, tult, ostoä ni, se ol' se, kot'teko vua, ja miehet pittiiit niitä. Joskus sit pyhävuattiet ne ol'liit ne, ostovuattiet ni, mut jokapäiväist vuattiet ni ... Ja miehilkii ol' kuottu puunmu'loimii toas' villakuttiel teht. Nyt ei nykyveksie enneä neä niitä. Ja sillo yöl ni, naisiim pit niitä yöl tehä niitä ketreämissii ja, niitä kutomissii. Kyllä sillo enemmänä tehä sai - - -

Jouluruokia

Sillom paistoit piirasta ja, perunoist ja ryynistä ja, pulloa ja, ja ol'ha siin sit, paistiloj ja, ei niitä sillo nyt olt semmos'ii makkaroi ja sellas'ii syöniet ja olt, jouluruuvviks ni, mut sillo vua paistoit kaikenlaista kotonta. Ja paistii sit lihapaistii ja, ja kuka heä sit tek ryympuuro ja jottai sellas'ta. - - - Ja sit tekkiit sitä, niinko, sannoit lihhoa pan'niit kuore sisseä, ruistahtoa sisseä, jouluks tekkiit sellas'ta lihapiirakkoa ja. Ja enne tekkiit kauraryynii, us'jast näi, kaurat hautoit ja sit niistä, eistä ko keitetii ja sit kuivattii ja, ja sit niist kauraryynilöist, niitähä ne enne tekkiit kauraryynist piirakkoa. Hyvähä se ol'kii sekkii ko, sitä, siihe kelpas' mavuks vaik mitä pan'.

Näytteissä on paljon sellaisia murrepiirteitä, jotka ovat yhteisiä kaikille kannakselaismurteille. Niistä mainittakoon eräitä tärkeimpiä ja tavallisimpia:

1. Konsonantit eli kerakkeet voivat kahdentua siihen tapaan kuin seuraavissa esimerkeissä v, t, n, s: hyvvi, muttoa, enneä, ketreämissii.

2. Sanan sisästä tai lopusta voi vokaaleita eli ääntiöitä heittyä pois: ihmist (ihmiset), ei aitont (ei aitonut), kyläl (kylällä), niil hiekkapeltoloil (niille hiekkapeltoloille), perunoist (perunoista), ryympuuro (ryynipuuroa), kasvo (kasvoi).

3. Monikko muodostetaan tavallisesti päätteellä *loi*, *loi*: hiekkapeltoloi, paistiloi.

4. Teonsanan monikon 3. persoona muodostetaan yleensä vain monikon päätteellä *t*: tekkiit, kasvoit, alkoit (eikä kuten kirjakielessä päätteellä *vat*, *vät*).

Tekstin pohjalla luetteloa jatkaaksemme suppeampia murrepiirteitä - joskaan ei pelkästään Raudun murteeseen kuuluvia - ovat seuraavat:

5. Eräät konsonantit eli kerakkeet ovat pehmentyneet eli liudentuneet *j:n* värisiksi *i:n* yhteydessä tai jos *i* on kadonnut: *ol'*, *ol'liit* (joskus lyhentynyt muotoon *ol't*), *tul'*, *tul'liit*, *kelpas'*, *peäs'*, *kot'tii*, *semmon'e*, *semmos'ta*, *sellas'ii*. Tällaista ilmiötä ei tavata kaikkein läntisimmällä Kannaksella, mm. viipurilaismurteissa.

6. Äänneyhtymä *ts* kuuluu Raudussa ja yleensä Etelä-Kannaksella kirjakielen mukaisesti (esim. *metsä*). Se ei näytä täten varsinaiselta murteellisuu-delta, mutta se on merkittävä sikäli, että Etelä-Kannaksen murteet ovat ainoita Suomessa, missä *ts* on säilynyt. Jo Viipurin tienoilla sanottiin *messä* ja Laatokan luoteisrannikolla *mehtä*.

7. Jos sanan lopusta tai sisästä on heittynyt pois päätteeseen kuuluva vokaali eli ääntiö, kuten esim. *sanoista* lapsen (= *lapsena*), *aitont* (= *aitonut*), niin edellinen vokaali (näissä sanoissa *e* ja *o*) on tavallaan kuin sen sijasta ja korvaukseksi tapahtuneesta menetyksestä Etelä-Kannaksella pidentynyt joko puolipitkäksi tai täyspitkäksi. Kun edellä olevissa tekstinäytteissä on kirjoi-tettu lapsen ja *aitont*, niin se ei vastaa tarkalleen rautulaista ääntämystä, sillä niiden *e* ja *o* kuuluvat hieman pitempinä, ei kuitenkaan aivan lapseen, *aitont*, mutta pitkän ja lyhyen väliltä, puolipitkänä. Joskus kyllä joissakin sanoissa vokaali kuulostaa täyspitkältä, esim. *metsiis*. Muita näiden kaltaisia sanoja on tekstissä runsaasti, esim. *likempän*, *pelloks*, *kunnos*, *päivät*, *jou-tant*, *pitämäs*, *riihes*. Ilmiö on selvin pitkän tavun jälkeen. Esim. sanassa *koton* ei ole tällaista pidennystä, koska edellinen tavu *ko-* on lyhyt (vrt. *met-siis*, jossa tavu *met-* on pitempi).

Vihdoin otettakoon seuraavassa esille ne muutamat seikat, joissa on muihin kaakkoismurteisiin verrattuna puhtaasti rautulaisia piirteitä.

8. Pitkät vokaalit *aa*, *ää*, *ee*, *oo* ja *öö* (esim. *maa*, *pää*) ovat Itä-Kannaksella - Pähkinäsaaren rauhan rajan itäpuolella - muuttuneet pariääntiöiksi *oa*, *eä*, *ie*, *uo*, *yö* (*moa*, *peä*). Länsi-Kannaksella, mm. jo Raudun naapuripitäjissä Valkjärvellä ja Kivennavalla ne ovat säilyneet pitkinä. Raudussa *oa* ja *eä* ovat muista Ala-Vuoksen murteista poiketen kuitenkin saattaneet ensimmäisessä tavussa edelleen kehittyä *ua:ksi* ja *iä:ksi* (*mua*, *piä*). Tämä ei kuitenkaan ole

säännöllistä. Näytteissä esiintyy hiekkamuatha, muavviljelys, mutta toisaalta karjamoata, samoin vuattiet, vua, mutta toisaalta soant ja toas', niin ikään uunim piäl, mutta toisaalta peäs', peäst, neät. Usein kumpikaan kirjoitustapa ei ole täsmälleen oikea, sillä ääntämys kuulostaa näiden kummankin väli-muodolta. Siten esim. lauseessa »Nyt ei nykyveksie enneä neä niitä» oleva sana neä ei kuulunut tarkkaan ottaen neä eikä niä, vaan siltä väliltä. Tämänkaltaista pitemmälle mennyttä kehitystä - joka ei siis kuitenkaan ole johdonmukaista - ei ainakaan samassa määrin tavata Raudun lähimmissä naapurimurteissa. Kauempana sanassa on Raudussakin aina oa, eä: viljoa, muttoa, kyllä, mänemeä. Mainittakoon vielä tekstin esimerkkejä koko Itä-Kannakselle yhteisistä ie:stä ja uo:sta, jotka ovat siis kehittyneet ee:stä ja oo:sta: männiet, eriksie, pehkuo, ryynpuuruo.

9. Kaakkoismurteille on tyypillistä, että sanan lopussa oleva n on kadonnut. Raudun murre muodostaa eräänlaisen poikkeuksen, sillä siinä loppu-n on melko hyvin säilynyt. Kun kaikissa Raudun lähimmissä ympäristömurteissa sanottaisiin poikkeuksetta herroi aika, karjahoito, siihe aikoa (t. aikaa), niin tekstin kertoja puhui: herroin aika, Huuhin kyllä, karjanhoito, siihen aikoa (toisen kerran tosin myös siihe aikoa). Muita esimerkkejä, joissa n on säilynyt mukautuen seuraavan sanan ensimmäiseen äänteeseen: olil lapsen, käim pärettä, siihem pit, silloin paistoit. Selvää säännönmukaisuutta loppu-n:n esiintymisen suhteen ei voida kuitenkaan havaita, sillä hyvin usein n on saattanut myös kadota, esim. mänemeä, kelleä, kasvatettii, eriksie, jokahine, toine, paremmi.

10. Eräiltä vanhimmilta rautulaisilta saattaa vielä kuulla sellaiset muodot kuin tehjä (tehdä), nähjä (nähdä). Tämä on kaakkoismurteiden piirissä täysin rautulainen erikoisuus, ja sellaisenakin se on jo hyvin harvinainen. Tavallisesti sanotaan tehä, nähä, kuten muissakin kannakselaismurteissa - näin puhui myös tekstimme emäntä Pusa -, mutta kolmelta henkilöltä saatoin nauhoitusmatkalla kuulla nuo erikoiset muodot. Mainitsen jokaiselta pari esimerkkilauseetta, jotka olen poiminut magnetofoninauhasta: pelloks ei voint tehjä; heineä siint sai tehjä (Juho Siitonen Kaskaalan kylästä); sit vast alettiin tehjä; pit tehjä ommii töitä (Jehvin Vaskelainen, synt. Keripadan kylässä); eikä tiijetty mitä tehjä (Helena Löyskä, synt. Inkerin Lempaalassa, asunut useissa Raudun kylissä).

11. Viimeisenä vanhojen rautulaisten puheen omintakeisena piirteenä mainittakoon eräs pikku seikka. Aivan näytteiden lopussa esiintyy sanamuoto mavuks (mauksi). Ketkään rautulaisten naapurit eivät taivuta maku-sanaa näin, vaan kaikkialla Kannaksella sanottiin mauks. Sanassa esiintyvä v on pelkästään Raudun murteelle tyypillinen piirre.

MURRESANOJEN SELITYKSIÄ

ahdinlaudat	laudat, joille noustaan riihen parsille lyhteitä ahdettaessa
aprakka	maksu, suoritus
arsina	venäläinen pituusmitta (0,7112 m)
artteli	yhtiö
hartsoona	ruokala, majapaikka
jakku	jakkara
jamakka	piimä
kaase	morsiamen keruuseuralainen ja pukija, tav. vanhempi sisar tai lähiomainen
kaassa	maitoon keitetty ryynipuuro tai sakea velli
kalsut	sukanvarren tapaiset naisten säärykset, terättömät sukat
karantassi	lyijykynä
karsina	uunin ja peräseinän välinen alue tuvassa
kauruska	sokerileivos
kirsikussakka	villavyö
kihupyhä	kirkon suojeluspyhimyksen muistojuhla, joka aikaa myöten muuttui yleiseksi seurustelutilaisuudeksi ja markkinoiksi; kirkkopyhä
kolpitsa	uuninvieruspenkki
kormanto	tasku
kujarampkat	kujarakennuksen kehikot
kuksina	kuppi, astia
kulakka	nyrkki
kuli	niini-, nokkossäkki
kuosti	luonnontuotteina maksettava palkkio
kurttu	kaksirivinen haitari
kurvi	norssi
kussakka	leveä, kudottu tai neulottu miesten vyö
kutsari	kyytimies
kyty	miehen tai vaimon veli
laantala	lauteiden alus saunassa
laveri	piano
lekko	nuotio
liekku	keinu, kehto
liekuttaa	keinuttaa
liiri	kalja
limanitsa	iso sätkä

litenitsa	(paperipäällöksinen) karamelli
liuhki	kerma
tyly	kuiva havupuu, liukusuksi
läsiä	sairastaa
maaslitsa	laskiaisaika
metla	luuta
mulke	kannu
mutka	niveletön varsta
naperkka	tuohikontti
nato	aviomiehen sisar
nuoteet	morsiamen puolelta oleva saattoväki
näre	kuusi
närte	lyhteistä koottu kasa viljan ulkosäilytystä varten
oljamat	nuoren vaimon muutamia viikkoja häiden jälkeen vanhempinsa kotiin tekemä vierailu
omena	peruna
paapo	isoäiti
panimaaslu	siemenvoi
parisniekka	välikauppias
pirana	keitto
pirunpaska	hajupihka
pitkävirsu	sulhanen
potskapytty	hapankaalipytty
poukku	pyykki
puolpielava	vaalea hiivaleipä
reikäjakku	reikäjakkara, tuoli, jossa on istuimen kohdalla reikä lasta varten
riehtilä	paistinpannu
riikki	valtakunta
riiviikot	vapaaviikot
raaka	varsta
ropotti	alustalaisen päivätyö
rovatti	sänky
runtikka	rako lattiassa
ruppu	hevosen syöttöallas
saarenpuu	saarni
sainoi	teetupa
saju, tsaju	tee

samahvaari,	
samaffaari	teekeitin
saverikko	reen etukaplaaseen kiinnitetty rengas
selti	silli
serpa	keitto
setka	naisten verkkopäähine
siemenvoi,	
sienvoi	aurionkukan siemenistä puristettu öljy
soloppi	kattoliisteiden kannatuskouru
sontavilkka	sontatadikko
sulana	ruokakomero
sut	tuskin
sälkevä	nuori(hevonen)
taari	kalja
taarosta	kylänvanhin, vanginvartija
tauje	lauta
teleskat	4-pyöräiset työkärryt
tiepajokka	tieosuus
tupakaiset	kosijaiset, kihlajaiset
vakahainen	kehtolapsi
vipu	hurstikätkyt
vokki	rukki